

ORIGINAL ARTICLE

Received:2024/04/21

Accepted:2024/09/06

The Effectiveness of Positive Parenting Training on Feelings of Shame in Children of Divorce

Mobarakeh Moradi (M.A.)¹, Babollah Bakhshipour Joybari (Ph.D.)², Seyedeh Olia Emadian (Ph.D.)³

1.Master's student in clinical psychology, Department of Psychology, Sari Branch, Islamic Azad University, Sari, Iran

2.Corresponding author: Associate Professor, Department of Counseling and Psychology, Payam Noor University,Tehran, Iran Email: ba_bakhshipour@yahoo.com Tel: 09111542806

3. Assistant Professor, Department of Psychology, Sari Branch, Islamic Azad University, Sari, Iran

Abstract

Introduction: The separation of parents from each other will bring a lot of damage and consequences to children, and it will also affect their growth and development and communication, which will lead to a feeling of shame in these children. The present study was conducted with the aim of investigating the effectiveness of positive parenting education on feelings of shame in children of divorce.

Methods: The method of the current research was a semi-experimental type with a pre-test-post-test design, a control group, and a three-month follow-up. The statistical population of the research included all the divorced mothers with children (7 to 12 years old) who visited Trust Counseling Center of Sari city in 2022-2023, among whom 30 people were selected randomly through convenience sampling and were replaced in two experimental and control groups. Ferguson's internalized shame questionnaire was used to collect data. Positive parenting training was conducted for 8 2-hour sessions for the experimental group, and the control group did not receive any intervention. Before and after the implementation of the pre-test and post-test sessions, both groups were taken, and after three months, both groups were followed up again. To analyze data, analysis of variance with repeated measurements was used through SPSS version 26 software.

Results: The results of the present study showed that there was a significant difference between the mean of the shame variable and its component in the pre-test-post-test and pre-test-follow-up stages ($p<0/05$).

Conclusion: Based on the findings, it can be concluded that positive parenting training has been able to reduce the feeling of shame in divorced children; therefore, positive parenting training is suggested to reduce the feeling of shame in children.

Keywords: Positive Parenting, Feelings of Shame, Children of Divorce

Conflict of interest: The authors declared no conflict of interest.

This Paper Should be Cited as:

Author: Mobarakeh Moradi, Babollah Bakhshipour Joybari, Seyedeh Olia Emadian.
The Effectiveness of Positive Parenting Training on Feelings of Shame in Children of Divorce.....Tolooebehdasht Journal. 2024;23(2)16-32 .[Persian]

طلوع بهداشت

اثر بخشی آموزش فرزندپروری مثبت بر احساس شرم در کودکان طلاق

نویسندگان: مبارکه مرادی^۱، باب الله بخشی پورجویاری^۲، سیده علیا عمادیان^۳

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد روانشناسی بالینی، گروه روانشناسی، واحد ساری، دانشگاه آزاد اسلامی، ساری، ایران

۲. نویسنده مسئول: دانشیار گروه مشاوره و روانشناسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

تلفن تماس: ۰۹۱۱۱۵۴۲۸۰۶ Email: ba_bakhshipour@yahoo.com

۳. استادیار گروه روانشناسی، واحد ساری، دانشگاه آزاد اسلامی، ساری، ایران

چکیده

مقدمه: جدایی والدین از هم بر کودکان آسیب و پیامد زیادی را به همراه خواهد داشت و همچنین بر رشد و تکامل و ارتباطات آنها نیز تأثیرگذار خواهد بود که منجر به احساس شرم در این کودکان می‌شود. پژوهش حاضر باهدف بررسی اثربخشی آموزش فرزندپروری مثبت بر احساس شرم در کودکان طلاق انجام شد.

روش بررسی: روش پژوهش حاضر از نوع نیمه‌آزمایشی با طرح پیش‌آزمون - پس‌آزمون با گروه گواه و پیگیری سه‌ماهه بود. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه مادران دارای کودک (۷ تا ۱۲ سال) طلاق که در سال ۱۴۰۱-۱۴۰۲ به مرکز مشاوره اعتماد شهرستان ساری مراجعه نمودند از بین آنها ۳۰ نفر به صورت در دسترس انتخاب و به صورت تصادفی در دو گروه آزمایش و گواه جایگزین شدند. جهت گردآوری داده‌ها از پرسش‌نامه شرم درونی شده فرگوسن استفاده شد. آموزش فرزندپروری مثبت به مدت ۸ جلسه ۲ ساعته به برای گروه آزمایش اجرا شد و گروه گواه هیچ مداخله‌ای را دریافت نکردند. قبل و بعد از اجرای جلسات پیش‌آزمون و پس‌آزمون از هر دو گروه گرفته شد و با گذشت سه ماه مجدد از هر دو گروه پیگیری صورت پذیرفت. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها، از تحلیل واریانس با اندازه‌گیری مکرر از طریق نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۶ استفاده گردید.

یافته‌ها: نتایج پژوهش حاضر نشان داد بین میانگین نمرات مرحله پیش‌آزمون - پس‌آزمون و پیش‌آزمون - پیگیری در متغیر احساس شرم تفاوت معنادار وجود دارد. این بدان معناست که آموزش فرزندپروری مثبت در کودکان طلاق به طور معناداری موجب کاهش احساس شرم (شرم و گناه) شد ($P < 0/05$).
نتیجه‌گیری: بر اساس یافته‌های به دست آمده می‌توان نتیجه گرفت که آموزش فرزندپروری مثبت توانسته است موجب کاهش احساس شرم در کودکان طلاق شود؛ بنابراین آموزش فرزندپروری مثبت بر کاهش احساس شرم در کودکان پیشنهاد می‌شود.

واژه‌های کلیدی: فرزندپروری مثبت، احساس شرم، کودکان طلاق

این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد روانشناسی بالینی دانشگاه آزاد اسلامی ساری است.

دو ماهنامه علمی پژوهشی

دانشکده بهداشت یزد

سال بیست و سوم

شماره دوم

خرداد و تیر

شماره مسلسل: ۱۰۴

تاریخ وصول: ۱۴۰۳/۰۲/۰۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۳/۲۰

مقدمه

خانواده در سال‌های اخیر به طور قابل توجهی مورد تهدید قرار گرفته و به دنبال آن موجب کاهش عملکرد اجتماعی، عاطفی، شناختی و زیستی در خانواده شده است (۱). طلاق (Divorce) یکی از پراسترس‌ترین تجربه زندگی مشترک است که موجب آشفتگی در زندگی والدین و کودکان می‌شود (۲). به تبع با پدیده طلاق حضور والدین در محیط خانواده کم‌رنگ و موجب اختلال در عملکرد آنها می‌شود (۳).

پژوهش‌های کرسپین - بوکات و هات (۴) و لاتاس و حسین (۵) نشان می‌دهد که طلاق والدین علاوه بر اینکه موجب آسیب روان‌شناختی در والدین می‌شود در سلامت روان کودکان نیز نقش دارد که مشکلات زیادی را برای آنها ایجاد می‌کند (۶). همچنین باید خاطر نشان کرد که پدیده طلاق والدین تأثیر منفی زیادی بر تمام ابعاد فردی، اجتماعی و خانوادگی بر این کودکان دارد (۷). یکی از مسائلی که کودکان در برخورد با مسئله جدایی والدین با آن روبرو می‌شوند احساس شرم و تحقیر شدن از سوی خانواده و جامعه است (۸). این کودکان به دلیل قضاوت‌های دیگران، متفاوت بودن با همسالان و ترس از طرد شدن احساس شرم، حقارت و سرافکنندگی دارند و از این رو آنها مستعد مشکلات رفتاری مانند ناسازگاری اجتماعی هستند (۹).

شرم (Shame) نشانگر احساس یا تجربه شدید دردناکی از این باور که ما ناقص هستیم و ارزش پذیرش و تعلق نداریم، شناخته می‌شود (۱۰). بر این اساس کودکان طلاق دارای سطوح بالاتری از عزت نفس پایین، درون‌فکنی‌های غیر مشفقانه، سرزنش خود و سازگاری ضعیف هستند که زمینه‌ساز احساس شرم می‌شود (۱۱). این کودکان به دلیل دریافت برجسب اجتماعی در گروه‌های

دوستانه با چالش‌های فکری، هویتی، اجتماعی و عاطفی روبه رو می‌شوند که این مسئله زمینه ساز اختلالات رفتاری آنها می‌شوند (۱۲).

تجربه طلاق والدین برای کودکان می‌تواند به دو دلیل دشوار باشد، بسیاری از کودکان طلاق اضطراب، تنش، ناامیدی، گناه و درماندگی را تجربه می‌کنند دلیل دیگر این دشواری این است که خانواده مانند سابق به‌عنوان منبعی برای کاهش تنش و دریافت محبت گروهی در دسترس نیست (۱۳)؛ بنابراین شرم و گناه احساسات قدرتمندی هستند که نقش مهمی در زندگی کودکان ایجاد می‌کنند (۱۴، ۱۵). اغلب این احساسات به اشتباه یکسان در نظر گرفته می‌شود؛ اما مطالعات کیفی و کمی نشان می‌دهد که احساس گناه و شرم دو هیجان مجزا هستند (۱۶). به عبارت دیگر احساس گناه زمانی ایجاد می‌شود که فرد مرتکب عمل خاصی شود که هنجارها و ارزش‌های حاکم را نقض کند در حالی که آن عمل را در درون خویش به صورت یک عمل نادرست ارزیابی کرده است (۱۷). در پژوهش‌های اخیر، شرم و گناه به عنوان احساسات خودآگاه در نظر گرفته شده است (۱۸). نتایج محققان نشان می‌دهد فرزندان خانواده‌های طلاق در سنین نوجوانی با بحران‌های شدید جسمانی، احساسی و تحولات اجتماعی روبرو هستند نسبت به همسالان خود آسیب‌پذیری بیشتری دارند و ممکن است با نوسان‌های شدید روحی روبرو شوند و اثرات روانی بلندمدتی زیادی نیز برای آنها داشته باشند (۱۹، ۲۰، ۲۱). همچنین پژوهش سانداول (۱۰) باهدف ارزیابی فرزندپروری سهل‌گیرانه بر ابراز شرمندگی کودکان در خانواده‌های طلاق نشان داده است به کارگیری فرزندپروری سهل‌گیرانه موجب کاهش ابراز شرم در کودکان طلاق می‌شود.

خودکارآمدی والدگری و تغییر سبک والدگری مادران کودکان با اختلال درونی سازی شده و برونی سازی شده می شود. عیسی نژاد و همکاران (۳۰) در پژوهش خود با عنوان تأثیر آموزش برنامه فرزندپروری مثبت بر مشکلات رفتاری و مسئولیت پذیری دانش آموزان پرخاشگر ابتدایی گزارش کردند که آموزش فرزندپروری مثبت به والدین موجب کاهش پرخاشگری مشکلات رفتاری و افزایش مسئولیت پذیری فرزندان و پرخاشگر می شود

با توجه به پیامد منفی حاصل از طلاق بر کودک، خانواده و جامعه اهمیت مطالعات برای کاهش آسیب های طلاق بسیار ضروری است. علی رغم پژوهش های انجام شده در این حوزه هیچ مطالعه که بخواهد برنامه فرزندپروری مثبت را با مشکلات احساس شرم کودکان طلاق را بررسی کند یافت نشد و این نکته نیز خلأ پژوهشی مهمی محسوب می شود، لذا با عنایت به توضیحات مذکور، هدف پژوهش حاضر اثربخشی فرزندپروری مثبت بر احساس شرم در کودکان طلاق مؤثر می باشد.

روش بررسی

روش پژوهش از لحاظ هدف کاربردی و از لحاظ ماهیت اجرا با روش نیمه آزمایشی با طرح پیش آزمون و پس آزمون با گروه گواه و پیگیری سه ماهه بود. جامعه آماری این پژوهش، شامل کلیه مادران دارای کودک (۷ تا ۱۲ سال) طلاق که در سال ۱۴۰۱-۱۴۰۲ به مرکز مشاوره و روانشناسی اعتماد شهرستان ساری مراجعه نمودند. از بین کلیه مادران دارای کودک (۷ تا ۱۲ سال) طلاق، ۳۰ مادر به صورت در دسترس انتخاب و به صورت تصادفی در دو گروه آزمایش (۱۵ نفر) و گواه (۱۵ نفر) جایگزین شده بودند.

به عبارت دیگر پژوهش هیلبرت و بارکلی (۲۱) نشان داده اند احساس شرم زمانی ایجاد می شود که فرد مرتکب عملی شود که هنجارهایی را نقض کند و احساس کند که عملی مخالف با هنجارهای گروه انجام داده است (۲۲).

فرزندپروری مثبت (Positive Parenting) توسط سندرز (۲۰۰۳) طراحی شده که به عنوان برنامه راهبردی و چند سطحی درباره فرزندپروری است که نقش حمایتی و پیشگیرانه ای نسبت به خانواده ها دارد (۲۳). آموزش فرزندپروری مثبت مبتنی بر اصول یادگیری اجتماعی بندورا است که بر اساس رفتاردرمانگری های خانوادگی به وجود آمده است (۲۴). این برنامه پنج دوره رشدی مختلف از نوزادی تا نوجوانی را در برمی گیرد (۲۵). آنچه که سبب گسترش فرزندپروری مثبت می شود شامل انضباط غیر خشن، تعیین محدودیت های مناسب، نظارت بر رفتار کودک می باشد که باید در چهارچوب های شرطی سازی عملی شود؛ بنابراین رفتارهای مثبت والدین منجر به رابطه صمیمی و احترام معقول به نیازهای کودک برای خودمختاری می شود (۲۶). اوزیورت و همکاران (۲۷) در پژوهش خود نشان داده اند آموزش فرزندپروری مثبت موجب کاهش مشکلات رفتاری و هیجانی این کودکان می شود. همچنین پژوهش ناظمیان و شمس (۲۸) نشانگر این است که برنامه فرزندپروری مثبت و ایجاد محیط سالم در محیط خانواده، احتمال بروز مشکلات رفتاری را در کودکان طلاق کاهش می دهد.

رحیمی و همکاران (۲۹) ضمن پژوهشی با عنوان اثربخشی برنامه فرزندپروری مثبت بر خودکارآمدی و سبک فرزندپروری مادران کودکان مبتلا به اختلالات درونی و برونی شده به این نتیجه رسیدند که برنامه فرزندپروری مثبت سبب افزایش

نجفی، سپهری و کارشکی (۳۲) تهیه و هم‌زمان با ساخت و اعتباریابی مقیاس شرم به کار گرفته شده است که نتایج نشان‌دهنده روایی همگرا ($r=0/52$ ، $P>0/05$) بود و پایایی آزمون نیز به روش آلفای کرونباخ $0/84$ و محاسبه شده است. همچنین آلفای کرونباخ پژوهش حاضر برای خرده مقیاس شرم و گناه به ترتیب است با $0/72$ ، $0/76$ و آلفای کرونباخ برای کل آزمون $0/81$ محاسبه شده است.

پس از توافق در مورد موضوع پژوهش فوق، و تأیید آن و دریافت کد اخلاق و معرفی نامه از بخش آموزش و پژوهش دانشگاه جهت انجام پژوهش و شناسایی نمونه اولیه به مرکز مشاوره اعتماد شهر ساری مراجعه شد. افرادی که رسماً از همسر خود جدا شدند و دارای کودک ۷ تا ۱۲ سال می باشند و دواطلب در مطالعه حاضر هستند انتخاب شدند برای گروه ها در مرکز مشاوره و روانشناسی اعتماد شهر ساری از مرداد ۱۴۰۲ تا مهر ۱۴۰۲ جلسه معارفه برگزار شد. در آغاز اولین جلسه به‌عنوان پیش‌آزمون، پرسشنامه احساس شرم فرگوسن توسط کودکان طلاق تکمیل شد. در گروه آزمایش که شامل مادران این کودکان بودند، برنامه فرزندپروری مثبت (TripleP) را به مدت هشت جلسه دوساعته هر هفته یک جلسه به‌صورت آموزش گروهی بر اساس راهنمای سندرز (۳۳) توسط متخصص این حوزه (استاد راهنما همراه با دانشجو) اجرا شد. محتوای جلسات بر اساس پژوهش‌های پیشین معتبر و با استفاده از نظر متخصصان این حوزه در ۸ جلسه ۲ ساعته تدوین شد.

در آخرین جلسه با اجرای هر یک از برنامه‌ها مورد نظر مجدداً پرسشنامه مذکور توسط کودکان طلاق تکمیل شد. در ضمن این پژوهش دارای یک دوره پیگیری نیز بود که سه ماه بعد از

ملاک‌های ورود به پژوهش عبارتند از: داشتن رضایت برای شرکت در جلسه آموزشی (مادر و کودک)، توانایی حضور در تمام جلسات آموزشی، مادران مطلقه‌ای که کودک ۷ تا ۱۲ سال دارند، آزمودنی‌ها ساکن شهر ساری باشند، بهره‌هوشی عادی مادر و کودک. همچنین ملاک‌های خروج پژوهش حاضر عبارتند از: بیشتر از دو جلسه غیبت در جلسه آموزشی، عدم فعالیت مادر و کودک در جلسات آموزشی، شرکت هم‌زمان در جلسات مداخله‌ای دیگر، مصرف داروهای روانپزشکی، ابتلا به اختلال طیف اوتیسم یا سایر بیماری‌های روانپزشکی که در فرایند شرکت در گروه یا پر کردن پرسش‌نامه تداخل ایجاد کند.

ابزار مورد استفاده در این پژوهش به شرح زیر بوده است: پرسشنامه شرمساری فرگوسن، ستگ، ایری، وولمر و اشباکر: این پرسشنامه توسط فرگوسن و همکاران (۲۰۰۰) برای ارزیابی احساس شرم و گناه کودکان ۶ تا ۱۳ سال تهیه شده است شامل ۱۲ سوال و دو خرده مقیاس شرم (موارد ۱، ۱۰، ۱۲، ۱۰، ۶، ۸، ۴، ۲) و گناه (موارد ۱۱، ۹، ۷، ۵، ۳، ۱) است. نمره‌گذاری پرسشنامه به‌صورت طیف ۳ درجه‌ای لیکرت (هرگز=۱، کمی=۲، زیاد=۳) انجام می‌شود. حداقل امتیاز ممکن ۱۲ و حداکثر ۳۶ است. اعتبار این مقیاس در پژوهش فرگوسن و همکاران (۲۰۰۰) به روش آلفای کرونباخ $0/94$ به‌دست آمده است.

نسخه اصلی، نتایج ساختار دو عاملی این پرسشنامه را تأیید کرد و حاکی از ویژگی‌های روانسنجی خوب و روایی هم‌زمان مناسب بود. همچنین پژوهش‌ها نشان دادند که این ابزار دارای روایی پیش‌بین مناسب برای مشکلات درونی شده مانند اضطراب اجتماعی و نگرانی است (۳۱). نسخه فارسی این مقیاس توسط

تجزیه و تحلیل داده‌ها، از شاخص‌ها و روش‌های آمار توصیفی و استنباطی استفاده شد. در آمار توصیفی شاخص‌های مرکزی (محاسبه میانگین، درصد، فراوانی) و شاخص‌های پراکندگی (انحراف استاندارد، واریانس) مشخص گردید. سپس در آمار استنباطی از تحلیل واریانس با اندازه‌گیری مکرر آمیخته با نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۶ استفاده شد.

جلسات مداخله، در افراد نمونه اجرا شد. پس از انتخاب نمونه و اجرای پیش‌آزمون در گروه آزمایش به مدت ۸ جلسه ۲ ساعته به صورت آموزش گروهی، برنامه آموزش فرزندپروری مثبت (Triple P) بر اساس راهنمای ساندرز (۳۳) انجام شد. در جدول ۱، شرح مختصر محتوای جلسات فرزندپروری مثبت ارائه شده است. پس از جمع‌آوری اطلاعات، جهت

جدول ۱: محتوای جلسات آموزشی مهارت فرزندپروری مثبت (ساندرز ۲۰۰۳)

جلسه	اهداف جلسه
جلسه اول	اجرای پیش‌آزمون، آشنایی اعضا با یکدیگر، آشنایی با اهداف و محتوای برنامه، بیان قوانین گروه و علت مشکلات رفتاری برای والدین توضیح، تشویق والدین جهت مشاهده رفتار کودک خود، تعیین هدف جت تغییر رفتار، ایجاد انگیزه و جلب همکاری
جلسه دوم	آموزش تشخیص رفتار سالم از رفتار ناسالم به مادران، تعیین هدف و اولویت‌بندی اهداف درمانی، کسب مهارت اجتماعی لازم، تسلط بر وظایف و مهارت‌های رشدی، ایجاد محیط صمیمی در خانواده برای رشد احساسات مثبت نسبت به خود و دیگر اعضای خانواده و پرورش حس مسئولیت‌پذیری می‌باشد.
جلسه سوم	بررسی تکالیف جلسه دوم، ارائه بازخورد و تقویت رابطه والد - کودک، ارائه راهکارهایی برای ایجاد یک رابطه به‌عنوان نخستین گام مهم در کنترل و تقویت تعاملات مثبت بین والد و کودک
جلسه چهارم	آموزش رفتارها و مهارت‌های جدید به کودک، آموزش راهکارهایی مانند آموزش تصادفی تکنیک‌های پرسیدن، گفتن، انجام دادن و غیره به والدین
جلسه پنجم	شناساندن اثرات ناخواسته تنبیه، بحث و بارش فکری در این زمینه، استفاده از جدول‌های رفتار خوب، کنترل بده‌رفتاری کودکان، استفاده از زمان سکوت، ارائه دستورهای واضح، استفاده از روش محروم کردن موقت، پشتیبانی از درخواست‌ها با در نظر گرفتن پیامدهای منطقی
جلسه ششم	آموزش چگونگی برقراری ارتباط با فرزند و حل مشکلات مادران در نحوه اجرای دستورات تحلیل و بررسی نحوه ارتباط برقرار کردن مادر با کودک است.
جلسه هفتم	ارائه برنامه اصلاح رفتار جهت مدیریت رفتارهای نادرست کودک خود.
جلسه هشتم	بازنگری کل برنامه و مطالب آموزش داده‌شده با توجه به اهداف اولیه اعضای شرکت‌کننده در مداخله، گفتگو در مورد برخی از موضوعات مورد توافق اعضا جهت تفهیم بیشتر، صحبت در مورد نتایج به‌دست‌آمده از شرکت در مداخله آموزشی با والدین و اجرای پس‌آزمون

یافته‌ها

پسر و ۱۲ نفر (۸۰/۰ درصد) از مادران دارای فرزند دختر می‌باشند. همچنین در گروه کنترل ۵ نفر (۳۳/۳ درصد) از مادران دارای فرزند پسر و ۱۰ نفر (۶۶/۷ درصد) از مادران دارای فرزند دختر

اطلاعات جمعیت‌شناختی گروه نمونه در شاخص‌های متفاوت جمعیت‌شناختی در دو گروه آزمایش و گواه نشان داده می‌شود. در گروه آزمایش ۳ نفر (۲۰/۰ درصد) از مادران دارای فرزند

می‌باشند. میانگین سنی مادران، کودکان و وضعیت شغلی مادران ارائه شده است (جدول ۲).

شاخص‌های توصیفی همچون میانگین و انحراف استاندارد نمرات پیش‌آزمون، پس‌آزمون و پیگیری متغیر احساس شرم در کودکان طلاق در دو گروه آزمایش و گواه نشان داده می‌شود. همچنین در این جدول و جهت بررسی وضعیت نرمال بودن داده‌ها از آزمون شاپیرو - ویلک (Shapiro-Wilk test) استفاده شد. نتایج حاکی از نرمال بودن توزیع نمرات متغیرها است ($P > 0.05$) (جدول ۳). به‌منظور بررسی مفروضه‌های تحلیل واریانس با اندازه‌گیری مکرر از آزمون همگنی واریانس، آزمون لوین، آزمون برابری ماتریس‌های کوواریانس و آزمون ام‌باکس در متغیر احساس شرم و مولفه‌های آن مورد بررسی قرار گرفتند. بررسی مفروضه‌ها حاکی از عدم معناداری مقدار F در متغیرهای آزمون بوده است ($P > 0.05$)؛ بنابراین، استفاده از تحلیل واریانس با اندازه‌گیری مکرر آمیخته بلامانع است.

بررسی تحلیل واریانس با اندازه‌گیری مکرر نشان می‌دهد بین میانگین‌های متغیر احساس شرم در کودکان طلاق در دفعات مختلف اندازه‌گیری تفاوت معنادار وجود دارد ($P < 0.05$). بر اساس ضرایب F محاسبه شده، عامل زمان یا مرحله ارزیابی تأثیر معناداری بر نمرات احساس شرم کودکان طلاق داشته است ($P < 0.05$). اندازه اثر نشان می‌دهد عامل گروه ۹۸ درصد از تفاوت در واریانس‌های نمرات احساس شرم کودکان طلاق را تبیین می‌کند. همچنین نتایج تحلیل واریانس با اندازه‌گیری مکرر نشان می‌دهد بر اساس ضرایب F محاسبه شده، عامل زمان یا مرحله ارزیابی تأثیر معناداری بر نمرات خرده مقیاس شرم کودکان طلاق داشته است ($P < 0.05$).

اندازه اثر نشان می‌دهد عامل گروه ۸۰ درصد از تفاوت در واریانس‌های نمرات خرده مقیاس شرم کودکان طلاق را تبیین می‌کند. نتایج تحلیل واریانس با اندازه‌گیری مکرر نشان می‌دهد بر اساس ضرایب F محاسبه شده، عامل زمان یا مرحله ارزیابی تأثیر معناداری بر نمرات خرده مقیاس گناه کودکان طلاق داشته است ($P < 0.05$). اندازه اثر نشان می‌دهد عامل گروه ۱۹ درصد از تفاوت در واریانس‌های نمرات خرده مقیاس گناه کودکان طلاق را تبیین می‌کند (جدول ۴).

جهت بررسی دقیق از تفاوت‌ها در هر مرحله سه‌گانه آموزشی و گروه آزمایش از آزمون مقایسه بنفرنی استفاده شد. نتایج آزمون تعقیبی بنفرنی برای مقایسه میانگین‌ها بر اساس مرحله در متغیر احساس شرم نشان می‌دهد تفاوت بین دو مرحله پیش‌آزمون و پس‌آزمون و بین دو مرحله پیش‌آزمون و پیگیری معنادار است ($P < 0.05$). اما بین دو مرحله پس‌آزمون و پیگیری بین این دو مرحله تفاوت معنادار وجود ندارد ($P > 0.05$).

نتایج آزمون تعقیبی بنفرنی برای مقایسه میانگین‌ها بر اساس مرحله در خرده مقیاس شرم نشان می‌دهد، تفاوت بین دو مرحله پیش‌آزمون و پس‌آزمون و بین دو مرحله پیش‌آزمون و پیگیری معنادار است ($P < 0.05$) اما بین دو مرحله پس‌آزمون و پیگیری بین این دو مرحله تفاوت معنادار وجود ندارد ($P > 0.05$).

نتایج آزمون تعقیبی بنفرنی برای مقایسه میانگین‌ها بر اساس مرحله در خرده مقیاس گناه نشان می‌دهد، تفاوت بین دو مرحله پیش‌آزمون-پیگیری و پس‌آزمون-پیگیری معنادار است ($P < 0.05$).

اما بین دو مرحله پیش‌آزمون و پس‌آزمون بین این دو مرحله تفاوت معنادار وجود ندارد ($P > 0.05$) (جدول ۵).

جدول ۲: مشخصات جمعیت شناختی در دو گروه آزمایش و گواه

گواه		آزمایش		عوامل جمعیتی	متغیرها
تعداد	درصد	تعداد	درصد		
۷	۴۶/۷	۵	۳۳/۳	<۳۰	سن مادر
۴	۲۶/۷	۶	۴۰/۰	۳۰-۳۹	
۲	۱۳/۳	۴	۲۶/۷	۴۰-۴۹	
۱	۶/۷	۱	۶/۷	>۵۰	
۱۰	۶۶/۷	۹	۶۰/۰	خانه دار	شغل
۳	۲۰/۰	۴	۲۶/۷	آزاد	
۲	۱۳/۳	۲	۱۳/۳	کارمند	
۳	۲۰/۰	۱۰	۶۶/۷	۷-۸ سال	سن کودکان
۵	۳۳/۳	۵	۳۳/۳	۹-۱۰ سال	
۷	۴۶/۷	۰	۰/۰	۱۱-۱۲ سال	

جدول ۳: شاخص های توصیفی نمرات پیش آزمون، پس آزمون و پیگیری احساس شرم و خرده مقیاس های آن در دو گروه آزمایش و گواه

شاپیرو - ویلک		درجه آزادی	انحراف استاندارد	میانگین	گروه	نوع آزمون	
سطح معناداری	آماره						
۰/۹۵۵	۰/۹۷۸	۱۵	۵/۶۴۳	۲۶/۴۷	آزمایش	پیش آزمون	احساس شرم
۰/۸۲۴	۰/۹۶۹	۱۵	۱/۶۱۲	۲۵/۵۰	گواه	گواه	
۰/۱۰۴	۰/۹۰۲	۱۵	۳/۰۴۴	۲۲/۹۳	آزمایش	پس آزمون	
۰/۲۰۸	۰/۹۲۲	۱۵	۲/۶۹۶	۲۴/۳۷	گواه	گواه	
۰/۱۹۱	۰/۹۲۰	۱۵	۲/۳۴۴	۲۲/۹۳	آزمایش	پیگیری	خرده مقیاس شرم
۰/۶۹۰	۰/۸۹۱	۱۵	۲/۵۸۸	۱۳/۲۵	گواه	گواه	
۰/۶۶۴	۰/۹۵۸	۱۵	۵/۶۴۳	۲۶/۴۷	آزمایش	پیش آزمون	
۰/۴۷۶	۰/۹۴۷	۱۵	۱/۶۱۲	۲۵/۵۰	گواه	گواه	
۰/۱۷۵	۰/۹۳۳	۱۵	۳/۰۴۴	۲۲/۹۳	آزمایش	پس آزمون	خرده مقیاس گناه
۰/۲۲۰	۰/۹۵۱	۱۵	۲/۶۹۶	۲۴/۳۷	گواه	گواه	
۰/۱۶۸	۰/۹۱۶	۱۵	۲/۳۴۴	۲۲/۹۳	آزمایش	پیگیری	
۰/۲۲۳	۰/۹۳۴	۱۵	۲/۵۸۸	۲۵/۱۳	گواه	گواه	
۰/۳۰۵	۰/۸۶۱	۱۵	۴/۸۹۱	۱۴/۰۷	آزمایش	پیش آزمون	پیگیری
۰/۱۳۶	۰/۹۱۰	۱۵	۳/۵۷۵	۱۲/۹۳	گواه	گواه	
۰/۶۰۷	۰/۹۵۵	۱۵	۳/۱۷۳	۱۱/۰۷	آزمایش	پس آزمون	
۰/۵۴۷	۰/۹۷۸	۱۵	۴/۱۰۳	۱۳/۸۷	گواه	گواه	
۰/۹۲۳	۰/۹۶۷	۱۵	۱/۷۳۷	۷/۲۰	آزمایش	پیگیری	گواه
۰/۳۰۵	۰/۹۳۴	۱۵	۴/۴۰۵	۱۲/۴۰	گواه	گواه	

جدول ۴: نتایج آزمون تحلیل واریانس با اندازه گیری مکرر جهت تاثیر متغیر مستقل بر متغیر احساس شرم و خرده مقیاس مربوط آن

متغیر	منبع تغییر	منبع تغییرات	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معناداری	اندازه اثر
احساس شرم	عامل درون گروهی	زمان	۳۰/۳۵۶	۱/۵۱۱	۳۹/۹۳۸	۵/۸۱۰	۰/۰۱۱	۰/۱۷۲
		زمان* گروه	۴۹/۴۲۲	۱/۵۱۱	۳۲/۷۰۳	۴/۵۳۹	۰/۰۲۱	۰/۱۴۵
		خطا	۲۹۰/۸۸۹	۴/۳۱۴	۶/۳۵۰			
خرده مقیاس شرم	عامل بین گروهی	گروه	۱۳/۶۱۱	۱	۱۳/۶۱۱	۳۱۵۲	۰/۰۰۰	۰/۹۸۹
		خطا	۵۹۳/۳۷۸	۲۸	۲۱/۱۹۲			
	عامل درون گروهی	زمان	۴۴/۰۲۲	۱/۱۸۴	۳۷/۱۸۹	۵/۹۲۰	۰/۰۱۶	۰/۱۷۵
خرده مقیاس شرم	عامل بین گروهی	زمان* گروه	۳۳/۷۵۶	۱/۱۸۴	۲۸/۵۱۶	۴/۵۳۹	۰/۰۳۲	۰/۱۳۹
		خطا	۶۹۴۰/۷۱۱	۳/۱۴۵	۶/۲۸۲			
		گروه	۵۶۱۶/۹۰۰	۱	۱۱/۳۷۸	۱/۶۰۶	۰/۰۰۷	۰/۱۷۷
خرده مقیاس گناه	عامل درون گروهی	زمان	۲۱۸/۶۸۹	۱/۶۰۶	۱۳۶/۱۴۹	۸/۶۰۹	۰/۰۰۱	۰/۲۳۵
		زمان* گروه	۱۵۳/۳۵۶	۱/۶۰۶	۹۵/۴۷۴	۶/۰۳۷	۰/۰۰۸	۰/۱۷۷
		خطا	۷۱۱/۲۸۹	۴/۹۷۵	۱۵/۸۱۵			
خرده مقیاس گناه	عامل بین گروهی	گروه	۱۱۷/۸۷۸	۱	۱۱۷/۸۷۸	۶/۹۱۶	۰/۰۱۴	۱۹/۸
		خطا	۴۷۷/۲۴۴	۲۸	۱۷/۰۴۴			

جدول ۵: مقایسه زوجی بنفرونی بر اساس مرحله مربوط به متغیر احساس شرم و خرده مقیاس های شرم و گناه

متغیر	مقایسه	میانگین تفاوتها	خطای استاندارد	سطح معناداری	کران پایین	کران بالا
احساس شرم	پیش آزمون - پس آزمون	۱/۶۶۷	۰/۶۳۲	۰/۰۱۴	-۴/۰۸۷	-۰/۳۷۵
	پیش آزمون - پیگیری	۱/۸۰۰	۰/۶۹۶	۰/۰۴۸	-۴/۵۸۹	۰/۷۲۳
	پس آزمون - پیگیری	۰/۳۳۳	۰/۳۹۴	۱/۰۰۰	-۱/۸۹۲	۲/۴۹۲
خرده مقیاس شرم	پیش آزمون - پس آزمون	۰/۶۶۷	۰/۲۰۵	۰/۰۰۹	۰/۱۴۴	۱/۱۸۹
	پیش آزمون - پیگیری	۱/۷۰۰	۰/۵۹۴	۰/۰۲۴	۰/۱۸۷	۳/۲۱۳
	پس آزمون - پیگیری	۱/۰۳۳	۰/۵۹۰	۰/۲۷۳	-۰/۴۷۰	۲/۵۳۶
خرده مقیاس گناه	پیش آزمون - پس آزمون	۱/۰۳۳	۰/۶۸۶	۰/۴۲۹	۰/۷۱۳	۲/۷۷۹
	پیش آزمون - پیگیری	۳/۷۰۰	۱/۰۹۳	۰/۰۰۶	۰/۹۱۷	۶/۴۸۳
	پس آزمون - پیگیری	۲/۶۶۷	۰/۹۳۶	۰/۰۲۴	۰/۲۸۴	۵/۰۴۹

بحث و نتیجه گیری

پژوهش حاضر باهدف اثربخشی آموزش فرزندپروری مثبت بر احساس شرم در کودکان طلاق انجام شد. نتایج پژوهش نشان داد آموزش فرزندپروری مثبت بر احساس شرم کودکان طلاق تأثیر معنادار دارد. بدین صورت این آموزش توانسته سبب کاهش احساس شرم در این کودکان شود. این یافته‌ها در راستا پژوهش‌های انجام شده توسط قمرانی و دوستانی (۳۴)، اولیویرا و همکاران (۳۵) و گارسیا و همکاران (۳۶) قرار دارد.

در تبیین اثربخشی آموزش فرزندپروری مثبت بر احساس شرم کودکان طلاق می‌توان گفت برنامه فرزندپروری مثبت یکی از مؤثرترین روش‌های آموزش والدین است که بر مبنای رفتاردرمانگری‌های خانوادگی و بر اساس یادگیری اجتماعی بندورا بنا شده که موجب بهبود مشکلات درونی و احساس شرم در کودکان می‌شود (۳۷). آموزش فرزندپروری مثبت موجب می‌شود برخی از ویژگی‌های مادران که بر توانایی والدگری آنها موثر است، تغییر کند این امر سبب ارتباط صحیح با فرزندانشان می‌شود و جدایی والدین از هم موجب ارتباط ناکافی با فرزندان می‌شود. مادران با آموزش فرزندپروری مثبت دانش خود را در مهارت‌های تربیت فرزند و ارتباط صحیح افزایش می‌دهند و به دنبال آن رابطه آنها با کودک مثبت‌تر و بیشتر شده و سبب کاهش، گوشه‌گیری و احساس شرم کودکان می‌شود (۳۸). فرایند فرزندپروری مثبت نقش تعیین‌کننده‌ای بر حس مسئولیت‌پذیری فرزندان دارند. به کارگیری فرزندپروری مثبت موجب شکل‌گیری اعتماد به نفس در فرزندان می‌شود از سوی دیگر مشکل در فرایند فرزندپروری مثبت و بی‌توجهی به نیازهای وجودی کودکان موجب مانع شکل‌گیری صمیمیت و تعامل

مثبت می‌شود (۳۹). آموزش این برنامه به والدین از طریق آگاهی از مشکلات شایع در کودکان، مشاهده و پیگیری رفتار آنها توسط والدین، آموزش راهبردهای ارتباط مثبت با کودک، تحسین کلامی و غیر کلامی رفتارهای مطلوب و مدیریت رفتار ناکارآمد موجب می‌شود که بازخوردها و ادراک‌هایی که والدین نسبت به رفتارهای دشوار کودکان خود دارند، تصحیح شود و به افزایش توانایی مقابله در رویارویی با وظایف والدگری در قبال فرزندان شود و این امر موجب کاهش مشکلات کودکان می‌شود. بنابراین آموزش فرزندپروری مثبت به والدین کودکان نقش موثری در کاهش مشکلات رفتاری و شرمساری فرزندان دارد (۴۰).

با آموزش این برنامه به مادران با مدنظر قراردادن مواردی همچون پاداش‌های اتفاقی به رفتارهای منفی، نادیده گرفتن رفتارهای مطلوب، استفاده نامؤثر از تنبیه که به طور ناخواسته از سوی والدین انجام می‌شود، چرخه معیوب رفتار مقابله‌ای والدین را که منجر به سرپیچی و نافرمانی در کودک می‌شود را اصلاح می‌کند (۴۱). در این راستا پرایم و همکاران (۴۲) در پژوهشی فرزندپروری مثبت و شناخت اولیه دوران کودکی را مورد بررسی قرار دادند. نتایج به دست آمده آن داد فرزند پروری مثبت عملکرد اجرایی کودک را بهبود می‌بخشد و این سبب کاهش مشکلات درونی در کودکان می‌شود. در مطالعه دیگر ملک‌پور و همکاران (۴۳) در بررسی اثربخشی فرزندپروری مثبت به مادران بر مشکلات درونی و بیرونی دچار مشکلات رفتاری در کودکان پرداختند. یافته‌های به دست آمده حاکی از کاهش مشکلات درونی و بیرونی کودکان از طریق آموزش فرزندپروری مثبت به مادران می‌باشد.

فرزندپروری مثبت موجب بهبود مشکلات اجتماعی، اعتماد به نفس و سایر پیامدهای منفی کودکان شد.

باتوجه به اینکه کودکان طلاق نیاز خاص به توجه و پذیرش مثبت و حمایت از سوی والدین دارند، وجود برنامه فرزندپروری مثبت با ایجاد محیط مثبت یادگیری آموزشی به والدین برای داشتن توقعات منطقی از کودکان دارای مشکلات رفتاری، مطابقت کودکان با آرمان‌های والدین را افزایش می‌دهد. از طریق آموزش والدین برای صرف وقت کافی داشتن روابط صمیمی با کودک و توجه تقویت رفتارهای مثبت موجب تقویت رابطه والد - کودک می‌شود این امر موجب کاهش احساس شرم و گناه و بهبود علائم نامناسب در آنها می‌شود (۵۰). اجرای این برنامه موجب شد که مادران به‌عنوان مداخله‌گر برای فرزند خود عمل کنند که این مداخلات برای کاهش مشکلات دینی، رفتاری، شرم و گناه این کودکان مؤثر واقع شد در این مطالعه نتایج نشان داد مادرانی که تحت برنامه آموزش فرزندپروری مثبت قرار گرفتند عملکرد بهتری در مواجهه با مشکلات رفتاری در فرزندانشان داشتند و از راهبردهای تربیتی و کارآمدتری در جهت بهبود مشکلات رفتاری فرزندانشان استفاده کردند و به دنبال آن مشکلات رفتاری کمتری را در منزل از فرزندانشان مشاهده نمودند. مادران در این جلسات یاد گرفتند که راهبردهای نادرست تربیتی خود را در مواجهه با مشکلات رفتاری کودک خود شناسایی کنند و شیوه‌های صحیح و کارآمد تربیتی را جایگزین آن‌ها کنند و همچنین فنون آموخته شده را در جلسات و در منزل اجرا و تمرین کردند (۵۱).

بنا بر اهمیت این موضوع وجود چنین مشکلی در کودک که مستلزم حضور کودک است می‌تواند منجر به دوری از والدین و

از سوی دیگر، یافته‌های این نشان داد آموزش فرزندپروری مثبت بر شرم و گناه کودکان طلاق اثر دارد. این نتایج در راستای مطالعات انجام شده توسط مهدی‌زاده گوکی و همکاران (۴۴) و یکی دی لیم (۴۵) قرار دارد. در تبیین اثربخشی فرزندپروری مثبت بر شرم و گناه کودکان طلاق می‌توان اذعان داشت باتوجه به اینکه احساس شرم و گناه منجر به فراخوانی تصویرهایی همچون کار اشتباه، تأسف و خجالت در ذهن شود (۴۶)، به‌کارگیری برنامه فرزندپروری مثبت منجر به تغییر رفتار کودکان می‌شود با افزایش والدگری از راه دور این برنامه میزان استرس، کمرویی، شرم و گناه را در این کودکان کاهش می‌دهد (۴۷). آموزش فرزندپروری مثبت با آموزش به والدین از اینکه روش‌های تربیتی والدین اثرات طولانی‌مدت بر رفتار، عملکرد، انتظارات و شخصیت کودکان در آینده دارد سبب افزایش آگاهی آنان می‌شود. اگر والدین شیوه‌های صحیح مقابله با مشکلات رفتاری کودکان را ندانند به انتخاب راهبردهای نامناسب می‌پردازد که این انتخاب خود مشکلات کودکان را افزایش می‌دهد (۴۰). در این راستا نیکخو و همکاران (۴۸) در پژوهشی اثربخشی برنامه فرزندپروری مثبت به شیوه‌ی برخط بر مهارت‌های اجتماعی - هیجانی و بازشناسی کودکان با اختلال نارسایی توجه - بیش‌فعالی پرداختند. نتایج صورت‌گرفته نشان داد آموزش فرزندپروری مثبت بر شیوه‌ی برخط موجب بهبود مهارت‌های اجتماعی، گوشه‌گیری و مشکلات هیجانی در این کودکان می‌شود (۴۹) مطالعه دیگر امی ای میچل و همکاران (۴۹) برنامه فرزندپروری مثبت و زندگی سالم برای خانواده‌های کودکان مبتلا به دیابت نوع یک را مورد بررسی قرار دادند. یافته‌های به‌دست آمده نشان داد برنامه

پژوهش حاضر برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد روان‌شناسی بالینی می‌باشد.

اصول اخلاقی این مقاله در کمیته اخلاق دانشگاه آزاد اسلامی واحد ساری به شماره IR.IAU.SARI.REC.1402.164 به تصویب رسیده است. در این پژوهش موازین اخلاقی شامل اخذ رضایت آگاهانه، تضمین حریم خصوصی و رازداری رعایت شد. با توجه به شرایط و زمان تکمیل پرسشنامه ضمن تأکید بر تکمیل تمامی سؤال‌ها، شرکت‌کنندگان در خروج از پژوهش مختار بودند.

سهم نویسندگان

مبارکه مرادی طراحی پژوهش، جمع‌آوری داده‌ها، تجزیه و تحلیل داده‌ها و نگارش مقاله را با نظر و راهنمایی باب‌الله بخشی‌پور جویباری انجام داده‌اند. سیده علیا عمادیان نیز روش‌شناسی، تنظیم پیش‌نویس و ویراستاری مقاله را انجام دادند. نویسندگان نسخه نهایی را مطالعه و تایید و نموده و مسئولیت پاسخگویی در قبال پژوهش را پذیرفته‌اند.

حمایت مالی

پژوهش حاضر هیچ‌گونه حمایت مالی از طرف هیچ‌سازمانی دریافت نکرده است.

تضاد منافع

نویسندگان این مقاله اعلام می‌دارند که هیچ‌گونه تعارض منافی وجود ندارد.

تقدیر و تشکر

بدین وسیله نویسندگان مقاله نهایت تشکر و قدردانی خود را از مدیریت مرکز مشاوره اعتماد ساری و از شرکت‌کنندگان محترم و همه کسانی که در اجرای پژوهش به ما یاری رساندند را داریم.

افراد دیگر به‌خصوص در زمان‌هایی مانند، دوره‌می و مهمانی و... نیز شود. علاوه بر این دید منفی جامعه به این کودکان خانواده‌های آنها نیز می‌تواند در عدم تمایل به برقراری ارتباط کودکان با دیگران شود. آموزش فرزندپروری مثبت جهت کاهش احساس شرم این کودکان مؤثر است. با توجه به اینکه در هر پژوهشی محدودیتی وجود دارد، پژوهش حاضر نیز از این امر مستثنی نیست؛ نمونه آماری پژوهش حاضر مادران دارای کودکان طلاق ۷ تا ۱۲ سال در شهر ساری بوده تعمیم آن در رده سنی مختلف باید جانب احتیاط را رعایت نمود. از آنجاکه این پژوهش در شهر ساری انجام شده، پیشنهاد می‌شود که پژوهش‌هایی با این محتوا در سایر شهرها به‌منظور تعمیم بهتر یافته‌ها انجام شود و از سایر مداخله‌های روان‌شناختی جهت کاهش مشکلات کودکان مورد استفاده گیرد. همچنین در پژوهش آتی دو گروه مادران و پدران را مورد مطالعه قرار دهد و برنامه فرزندپروری مثبت در شهرهای دیگر با فرهنگ‌های دیگر به‌منظور تعمیم بهتر یافته‌ها اجرا شود. با توجه به اینکه آموزش فرزندپروری مثبت بر احساس شرم کودکان طلاق مؤثر بوده است توصیه می‌شود روان‌شناسان و مشاوران مدارس برنامه آموزش فرزندپروری مثبت را جز برنامه‌های اصلی والدین قرار دهند. در مجموع می‌توان اذعان داشت آموزش فرزندپروری مثبت منجر به کاهش احساس شرم کودکان طلاق می‌شود؛ بنابراین آموزش‌های ارائه شده به مادران دارای کودک طلاق موجب بهبود مشکلات رفتاری، هیجانی و اجتماعی آنها می‌شود. در واقع راهکارهای ارائه شده به مادران احساس شرم و گناه این کودکان را نیز کاهش داد.

ملاحظات اخلاقی

References

- 1-Mortelmans D. Divorce in Europe: New insights in trends, causes and consequences of relation break-ups. Springer Nature. 2020
- 2-Kabyn A. The Psychological Consequences of Children of Parental Divorce. Canadian Journal of Family and Youth/Le Journal Canadien de Famille et de la Jeunesse. 2023; 15(2):120-125.
- 3-Qaradaghi A, Mobini Keshe F. Comparison of self-concept, gender role and emotional maturity in children with and without parental divorce experience. Quarterly Journal of Counseling and Psychotherapy Culture. 2021; 11(42):231-260.[Persian]
- 4-Crespin-Boucaud J, Hotte R. Parental divorces and children's educational outcomes in Senegal. World Development. 2021; 145:105483
- 5-Laletas S, Khasin M. Children of high conflict divorce: Exploring the experiences of primary school teachers. Children and Youth Services Review. 2021; 127:106072.
- 6-Mekonnen Y, Kassa K, Ayalew. Prevalence, causes and consequences of divorce in Bahir Dar city, Ethiopia. African Journal of Social Work. 2019; 9(1).
- 7-Garrido-Rojas L, Guzmán-González M, Mendoza-Llanos R & et al. Emotional regulation and depression in a sample of separated and divorced Chilean adults. Current Psychology. 2021; 40:1767-1778.
- 8-Kaduson HG, Cangelosi D, Schaefer CE. Prescriptive Play Therapy: Tailoring Interventions for Specific Childhood Problems. Guilford Publications. 2019.
- 9-Asgharpour Lashkami Z, Asaseh M, Kashani Vahid L & et al. Development of early intervention program based on cognitive-behavioral theory for divorced children with emotional-behavioral disorders and its effectiveness in aggression of divorced children. Shenakht Journal of Psychology and Psychiatry. 2023; 10:16-20.
- 10- Sundvall JR. The Assessment of Permissive Parenting on Children's Expression of Shame in Divorced Families (Doctoral dissertation, Capella University). 2023.
- 11-Ross ND, Kaminski PL, Herrington R. From childhood emotional maltreatment to depressive symptoms in adulthood: The roles of self-compassion and shame. Child abuse & neglect. 2019; 92: 32-42.

- 12-Sorek Y. Grandparental and overall social support as resilience factors in coping with parental conflict among children of divorce. *Children and Youth Services Review*. 2020; 118(22):1054-1058.
- 13-Auersperg F, Vlasak T, Ponocny I & et al. Long-term effects of parental divorce on mental health: A meta-analysis. *Journal of Psychiatric Research*. 2019; 119:107-115.
- 14-O'Leary JL, McKee LG, Faro AL. Guilt and Shame: Explaining Associations Between Emotion Socialization and Emerging Adult Well-Being. *Family Relations*. 2019; 68(5):608-623.
- 15-Dos Santos MA, de Freitas e Castro JM, de Freitas Lino Pinto Cardoso CS. The Moral Emotions of Guilt and Shame in Children: Relationship with Parenting and Temperament. *Journal of Child and Family Studies*. 2020; 29(10): 2759-2769.
- 16-Burns ST. Raising awareness of the impact of guilt and shame on counselor education students. *Journal of Creativity in Mental Health*. 2023;18(2):178-96.
- 17-Bellemare C, Sebald A, Suetens S. Guilt aversion in economics and psychology. *Journal of Economic Psychology*. 2019; 73: 52-59.
- 18-Söylemez S, Koyuncu M, Wolf OT & et al. How shame and guilt influence perspective taking: A comparison of Turkish and German cultures. *Journal of cognition and culture*. 2022; 22(1-2):20-40
- 19-Salerno A, Raciti I, Tosto M & et al. Parental Triangulation in Separated & Divorced Families: Causes and Impact on the Intergenerational Parent-Child Conflict. 2023.
- 20-Galántai J, Ligeti AS, Wirth J. Children exposed to violence: Child custody and its effects on children in intimate partner violence related cases in Hungary. *Journal of family violence*. 2023; 34(5):399-409.
- 21-Gutowski E, Goodman LA. "Like I'm invisible": IPV survivor-mothers' perceptions of seeking child custody through the family court system. *Journal of family violence*. 2020; 35(5):441-457.
- 22-Hillebrandt A, Barclay LJ. How cheating undermines the perceived value of justice in the workplace: The mediating effect of shame. *Journal of Applied Psychology*. 2020; 10(51):1164-1180.
- 23-Khatami F, Zare H, Shahriari Ahmadi M. Comparing the effect of positive parenting education and parent management on improving parent-child relationship. *Child Health Quarterly*. 2020; 7(3):25-39.

- 24-Nooripour R, Hoseinian S, Ghasemzadeh S. Effectiveness of Positive Parenting Program on Social Adjustment and Exam Anxiety in Inadaptable Children. *Journal Of Exceptional Children Empowerment*. 2017; 7(20):95-107.
- 25-Yamaoka Y, Bard DE. Positive parenting matters in the face of early adversity. *American Journal of Preventive Medicine*. 2019; 56(4):530-539.
- 26-Prime H, Andrews K, Markwell A & et al. Positive parenting and early childhood cognition: A systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. *Clinical Child and Family Psychology Review*. 2023; 6(2):362-400.
- 27-Özyurt G, Dinsever C, Caliskan Z & et al. Can positive parenting program (Triple P) be useful to prevent child maltreatment? *Indian journal of psychiatry*. 2018; 60(3):91-286.
- 28-Cullum K, Goodman S, Garber J & et al. A positive parenting program to enhance positive affect in children of previously depressed mothers. *Journal of Family Psychology*. 2022.
- 29-Rahimi M, Akrami N, Ghamarani A. The effectiveness of positive parenting program on self-efficacy and parenting style in mothers of children with internalized and externalized disorders. *Clinical Psychology and Personality*. 2021; 19(1):93-107.
- 30-Isanejad O, Saidi T, Alipour E. The effect of teaching positive parenting to parents on behavioral problems and responsibility of aggressive elementary school students. *Educational psychology studies*. 2018; 16(35): 191-210.
- 31-Novin S, Rieffe C. Validation of the brief shame and guilt questionnaire for children. *Personality Individual Differences*. 2015; 85:56-59.
- 32- Najafi SF, Sepehari Shamlou Z, Karsheki H. Construction and Validation of Sharm Scale in students of Ferdowsi and Payam Noor Universities of Mashhad. *Clinical psychology research and counseling*. 2018; 8(1):73-90. [Persian]
- 33-Sanders MR. Triple P-Positive Parenting Program: A population approach to promoting competent parenting. *Australian e-journal for the Advancement of Mental Health*. 2003; 2(3):127-143.
- 34-Dostani S, Qumrani A. Comparing the effectiveness of emotional socialization training and teaching parenting metaphors to mothers on the shame of children with internalized behavioral problems. *Research in Cognitive & Behavioral Sciences*. 2022; 11(2). [Persian]

- 35-Oliveira T, Costa D, Alvim-Soares A & et al. Children's behavioral problems, screen time, and sleep problems' association with negative and positive parenting strategies during the COVID-19 outbreak in Brazil. *Child Abuse & Neglect*. 2022; 30:105345.
- 36-Garcia A, DeNard C, Ohene S & et al. "I am more than my past": Parents' attitudes and perceptions of the Positive Parenting Program in Child Welfare. *Children and Youth Services Review*. 2018; 88: 97-286.
- 37-Nemati S, Arif Menesh B, Hosseinpour F. The effectiveness of positive parenting on the resilience and quality of life of mothers with children with special learning disabilities. *Knowledge and research in applied psychology*. 2023. [Persian]
- 38-Hajbabaeravandi A, Tajali P, Ghanaripناه A A & et al. Comparison of the Effectiveness of Positive Parenting Program and Distress Tolerance Skills on the Psychological Well-Being of Mothers of Children with Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder. *Psychology of Exceptional Individuals*. 2022; 12(47):53-79. [Persian]
- 39-Chambers R, Gullone E, Allen NB. Mindful emotion regulation. An integrative review. *Clinical psychology review*. 2019; 29(6):560-572.
- 40-Falah S, Abol-Maali Al-Husseini K, Thabit M. The effectiveness of teaching positive parenting to parentsPreschool children on self-control and self-efficacy children. *Islamic Life Style*. 2022; 6(2): 260-269. [Persian]
- 41-Lebow JL. Divorce Issues in Couple Therapy. *Clinical Handbook of Couple Therapy*. 2022; 472.
- 42-Prime H, ndrews K, Markwell A A & et al. Positive parenting and early childhood cognition: A systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. *Clinical child and family psychology review*. 2023; 6(2):362-400.
- 43-Malekpour N, Abedi M, Samani S. The Effect of Proactive Parenting Therapy and Positive Parenting Therapy on Internalizing and Externalizing Problems of Children. *Psychological Methods and Models*. 2023; 13(50):34-119. [Persian]
- 44-Mehdizadeh Goki M, Pahlavan R, Nowrozi Far M. Investigating the role of parenting styles on adolescent girls' feelings of shame and guilt. the 5th International Conference on Humanities, Law, Social Studies and Psycholog. 2023. [Persian]

- 45-Viki de Lieme. Positive Parenting: Breaking the Cycle of Fear, Guilt, and Shame - Interactive Workbook Included Paperback. 2023.
- 46-Juffer F, Bakermans-Kranenburg M, Van IJzendoorn MH M. Promoting positive parenting: An attachment-based intervention. Taylor & Francis. 2023.
- 47-Dehghani F, Razavi V, Manzari A & et al. Comparison of the Effectiveness of Positive Parenting Education and Bibliotherapy on Children's Anxiety using a Schema Approach. 2023. [Persian]
- 48-Nikkho F, Talkabad Arani Z, Javidmeh Z. Effectiveness of online positive parenting program on social-emotional skills and emotion recognition of children with attention deficit hyperactivity disorder. Quarterly Journal of Applied Psychological Research. 2024. [Persian]
- 49-Mitchell A, Morawska A, Lohan A. Randomised controlled trial of the Healthy Living Triple P-Positive Parenting Program for families of children with type 1 diabetes. Journal of Child Health Care. Journal of Child Health Care. 2024; 282:55-235.
- 50-Chen Y, Haines J, Charlton B, & et al. T. Positive parenting improves multiple aspects of health and well-being in young adulthood. Nature human behaviour. 2019; 3(7):91-684.
- 51-Rajabi K, heikhi Ghafarakhi Y. nvestigating the positive parenting training program on reducing children's behavioral problems and increasing the quality of family life of parents with children with autism spectrum disorder. Scientific Quarterly of Psychological Methods and Models. 2024; 14(5). [Persian]